

Tanrısal Sessizlikte Yankılanan İnsan Sesi: Tevfik Fikret ve Modern Osmanlı Şiiri

Deniz Aktan Küçük. Tabiat Kitap, 2023. 360 pp.: ISBN 9786057111876

Emrah Pelvanoğlu

Yeditepe University, İstanbul, Türkiye

Keywords: Tevfik Fikret, subject, historicity, modernity, Turkish modernization

Anahtar Kelimeler: Tevfik Fikret, özne, tarihsellik, modernlik, Türk modernleşmesi

Türkiye’deki köklü üniversitelerin yeni Türk edebiyatı anabilim dallarında yüksek lisans ya da doktora yapmak için ya da yine aynı ana bilim dallarına araştırma görevliliği gibi akademik bir pozisyonda çalışmak için başvuranlar bilir; Tevfik Fikret’in şiirlerini Arap harfli matbu basımından rahatça okuyabilmek, bu alanda çalışacak araştırmacılar için olmazsa olmaz “Osmanlıca bilgisi” kıstaslarından biridir. Fikret’in şiirlerinin, filolojik yetkinlik ölçütü olarak standartlaşması ve onun şiirleri için en azından okuma becerisi düzeyinde olsun talep edilen aşinalık, Tevfik Fikret’in yeni Türk edebiyatı dizgesi içindeki kurucu rolüne dair de önemli şeyler söyler. Deniz Aktan Küçük’ün Boğaziçi Üniversitesinde hazırladığı doktora tezine dayanan ve 2023 yılında yayımladığı çalışması *Tanrısal Sessizlikte Yankılanan İnsan Sesi: Tevfik Fikret ve Modern Osmanlı Şiiri*, hem şairin seçilmiş şiirlerini yakın okuma yoluyla analiz edip, talep edilen bu yetkinliğe üst düzeyde cevap veren, hem de analiz edilen şiirleri özne problemi çerçevesinde felsefi bir bağlama oturtan “yeni” bir çalışma.

Tevfik Fikret’in şiiri, akademik alanda kabul gören bu yaygın okuma pratikleriyle filolojik bir zorluğa, Türk edebiyatının modernleşmesinin üzerine bina edildiği, bir başka deyişle Türk modernleşmesi ile yeni Türk edebiyatı dizgesinin birbirine geçtiği “dilde-lügatte yenileşme/uluslaşma”¹ yöneliminin dışında kalan önemli ama istisnai bir edebiyat olayına

¹ Elbette modernleşen Türk edebiyatında bu yönelim farklı tutum ve uygulamaların iç içe geçip çatışmalarıyla ilerliyordu. Bu ilerlemeci hat içinde (bu hatta karşıt olan gerici tutumları dikkate almıyorum) örneğin Namık Kemal’in üç dilden lügat devşiren bir yüksek kültür pratiği olarak tanımladığı “Lisan-ı Osmanî”nin, avamca bulduğu Türkçe vernakülere (yerel dile) yaklaşılmadan standartlaştırılmasını ve konuşma diliyle uyumlulaştırılarak düzyazı formundaki ifadeler için işlevselleştirilmesini istediğini ve tilmizleri Abdülhak Hamid ve Recaizâde Mahmut Ekrem’in edebiyat anlayışlarını da bu yönde etkilediğini mektuplaşmalarından biliyoruz. Bunun bir sebebi kavram,

indirgenir. Yeni Türk edebiyatı araştırmacısı bu zorlukla baş edebilmeli, olayın “Batıcı, yeni ve Osmanlıca” olan istisnai durumunu tanıyıp ve onun yeni edebiyat meseleleriyle dolu içeriğini anlayıp, değerlendirebilmelidir. İkinci olarak nasıl ki bu edebiyat olayı “dil-de-lügatte yenileşme/uluslaşma” yöneliminin dışında kalan, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın nitelendirmesiyle “ana caddenin yanında sapan yollardan”² biri ise, II. Abdülhamit dönemi de iki Meşrutiyet arasında gerçekleşen ve Türk modernleşmesinin Cumhuriyete ilerleyen tarihsel yolculuğunda bir oyalanmadır.³ Çoktandır klişeleşmiş ve kaynağı da bizzat Halit Ziya Uşaklıgil gibi “Edebiyat-ı Cedideciler” olan bir açıklama da, Servet-i Fünûn edebiyatının toplumsal meselelerden uzak, edebiyat içine kapalı izleklerini ve—romancılık verimlerini paranteze alırsak—dili aruzun romantik-lirik imkânlarının genişletilmesine indirgeyen tutumlarını ve hatta saray rejimi ile uyumlu edebiyatçılarla girilen retorik tartışmalarını dahi istibdat döneminin korku ve sansür

kelime, metafor ve sorunsal devşirilmeye başlanan Avrupa dilleri ve kültürleri ile yaşanan tercüme, müteakabiliyet, karşılaşma ve kaynaşma sorunuyla şüphesiz. Cumhuriyetin ilk nesilleri de dahil olmak üzere Türkçenin bir yüksek kültür pratiği olarak belagatle icra edildiği her durumda etkin olan da bu tavidir. Bütün söyleyiş, temsil imkânları ve meseleleriyle beraber Türk romanının da buradan geliştiğini söyleyebiliriz. Buna karşıt olarak Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşa” makalesinden başlayarak Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi gibi Türkçe vernakülerin/konuşma dilinin edebiyatın temel kaynağı olarak alınmasını ve yüksek kültür dışında kalan komik türlerin söyleyiş rahatlığının yazılı kültüre angaje edilip roman, gazete yazısı gibi yeni türlerin kitleselleşebilmesi için kullanılmasını savunanlar vardı. İlk akla gelen, mevcut tutumlar arasında “pratik” olanın Türkçe vernakülerin yazılaştırılması, “teorik” olanısa Osmanlıcanın konuşma diline yaklaştırılması olsa da gerçekte olan tam tersidir. Ne okur yazar elitlerin kültürel pratiğinin doğal bir parçası olan Osmanlıca kendiliğinden konuşma diline yaklaşıyor, ne de Türkçe vernaküler lügat, okuryazar elitleri ifade gücü, temsil kabiliyeti ve duyuş açısından tatmin ediyordu. Yirminci yüzyıl başından itibaren milliyetçiliğin başat ideoloji olarak yükselişe geçişi ve yeni Türk edebiyatının bütün bu gerilim ve çatışmalar içinden ilerleyerek geçirdiği yaklaşık elli yıllık modernleşme tecrübesi ile Türkçe, ulus edebiyatı için gerekli sağlam bir yazı dili üretebilmiştir.

² Tanpınar için ana caddenin mimarı elbette Yahya Kemal’dir. Bu ana yol, “eski şiir” ile yeni Türk edebiyatı arasındaki bu ana cadde, Yahya Kemal’in onu (Bergson’dan mülhem) “imtidad” olarak tesis etmesi ve caddenin sonuna yerleşmesiyle açılmıştır. Tanpınar’ın, yukarıda da belirttiğim gibi “ana caddenin yanından sapan yollar” olarak nitelendirdiği ve eski şiiri reddeden ya da bir kaynak olarak dikkate almayan Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Rıza Tevfik, Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif’in edebiyat/şiir anlayışları, ona göre “ancak şiirimizin büyük geleneği yoklandıktan sonra ve onun yanı başında değer kazanabilirlerdi.” (Tanpınar 2001, 106). Tanpınar’ın Yahya Kemal’i ve Avrupa merkezli ölçütlerle belirleyip, asıl klasiğimiz diyerek ayırttığı “eski şiir” değerlendirmelerine dair detaylı bir okuma için bkz. Pelvanoğlu 2006.

³ “1839’dan 1976’ya kadar olan devre ile II. Abdülhamid’in saltanat seneleri arasında şöyle bir tezat vardı. Birinci devrede, bir kısım aydınlar dertleri ortaya koyuyorlar, çare arıyorlar, ümit verici teşebbüslere girişiyorlardı. [...] II. Abdülhamid hasta adamı kısmen teselli eden, kim bilir, belki de yeniden ayağa kalkacağına inandıran bu faaliyetleri bıçakla keser gibi durdurdu: Bayrak adamlar sürgün edildi, susturuldu veya öldürüldü.” (Tanpınar, Kaplan 2006, 33).

politikalarına bağlayarak, Türk modernleşmesinin seyri ile dolaylı da olsa ilişkilendirir.⁴ Kaldı ki Fikret'in Servet-i Fünûn Dönemi'nden hemen sonra ve özellikle de 1908 sonrası yazdığı şiirler karamsar, ümitvâr ya da protest bir tavırla yazılmış olmalarından bağımsız olarak ilgili krizlere zaten angajedir.

Tanrısal Sessizlikte Yankılanan İnsan Sesi, büyük şairin şiirini hem yeni Türk edebiyatının şablonlaşmış açıklamalarından hem de Türk modernleşmesinin erekselci/teleolojik tarih anlatısından kaçırarak yeni bir okuma sunuyor. Çalışmanın temel sorunsalı, yazarın “Osmanlı” olarak nitelediği ve Tevfik Fikret'in şiirlerindeki lirik ses/şiir kişisi ile özdeşleştirdiği farklı öznelliklerin, modernliği —tarih içinde tekâmül— ederek nasıl tecrübe ettiği. Kitap boyunca adına özne denilen bu soyut/metinsel varoluş hâlleri, “Tevfik Fikret” ile özdeşleştirilmekten tutarlı bir kuramsal tavırla kaçırılıyor. Aktan Küçük'ün bunu yaparken iki yönlü bir gerilimi yönetmeye çalıştığını görüyoruz. Yazar bir yandan yeni Türk edebiyatı dizgesi içinde Tevfik Fikret'e dair önemli bir açıklama işlevi gören yaygın biyografik malumatın ve psikolojist argümanların, öznenin modernlik tecrübesine dair herhangi bir belirlenimci/deterministik role sahip olmasını istemiyor. Yazarın bu tutumu kitap boyunca devam eden yakın okumalarıyla, şiirlerden öznenin tarihselliğine doğru “açılan” tümevarımcı yöntemiyle uyumlu. Aktan Küçük bir yandan da bu soyut özneyi, hem modern felsefenin özne problemine angaje ederek evrenselleştiriyor, hem de tarihselci bir manevrayla ona “modern Osmanlı” paradigması için açıklayıcı (hatta Hegelci) bir örneklem değeri atfediyor. Özne, Tevfik Fikret'ten özerkleştikçe, dönem entelektüellerinin farklı motivasyon ve derecelerde dinden bağımsızlaşarak özgürleştiği modernlik durumuna dair kapsayıcı (Geistvârî), bir bilince dönüşüyor. Böylece öznenin tarihsel olana açılarak yaşadığı kriz ve dönüşüm ve bu dönüşümün dışavurumu olan şiirler, günün sonunda Tevfik Fikret'in tikel, deterministik nevrozlarına indirgenmekten kurtarıldığı gibi, seküler bir Türkiye Cumhuriyeti'ni mümkün kılan dünya-tarihsel dönemecin özgürleştirici kaynaklarından biri oluyor.⁵

⁴ Mehmet Kaplan'ın 1943 yılında hazırladığı ve ilk defa 1946 yılında basılan doçentlik tezi *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*'in “Servet-i Fünûn Devri” bölümünün “Teşekkül Sebepleri” başlığından: “II. Abdülhamid istibdadı, politik ve sosyal konulara dokunmağı yasakladığı için, Abdülhak Hamid ve Recaizâde'den sonra gelenler onların ferdi duyuş tarzlarını devam ettirmişler, fakat bununla kalmayarak tercüme vasıtasıyla giren yeni temleri işlemişlerdir” (Kaplan 2006, 32).

⁵ Benzer bir tespitte Tanpınar da bulunur. Ölümünden sonra Mehmet Kaplan'ın yayımladığı *Yahya Kemal* monografisinde her ne kadar Tevfik Fikret'i ana caddeden sapan yollardan biri olarak niteleyip, şiirlerine “manzume” dese de onun özgürleştirici tarihselliğini açık bir şekilde vurgular: “Üzerinde durulacak bir mühim mesele de bu manzumelerin Türkiye'de oynadığı rolün ehemmiyetidir. Fikret'in hayatında aleni şekilde neşredilmeyen ‘Tarih-i Kadîm’ ve ‘Molla Sırat’a Cevap’a karşı resmî takibatın yapılması şöyle dursun Âkif'in sert cevabının münevver zümrede uyandırdığı tepki, bu manzumelerin Fransa'da mesela Renan'ın ‘İsa'nın Hayatı’nın neşrine benzeyen bir rol oynadığını gösterir. [...] Âkif'in şiddetli cevabına rağmen Fikret ‘Tarih-i Kadîm’in açtığı yolda devam etmiş, ayrıca *Halûk'un Defteri*'ni bugünkü şekliyle neşretmiş, buna rağmen etrafındaki saygı azalmamıştır. Bu biraz da fikrî hayatın laikleşmesi demektir” (Tanpınar 2001, 88).

Çalışmasının giriş bölümünde Aktan Küçük, genel olarak Türk modernleşmesi ve özel olarak yeni Türk edebiyatı dizgesinin Tanzimat edebiyatı olarak kuruluşu bağlamında getirilen farklı açıklama kiplerini belirler ve kendi tarihyazımsal konumunu da ilgili araştırmacıların bu bölümde açıkladığı argümanları bağlamında ortaya koymuş olur. Buna göre “Batı Edebiyatıyla karşılaşma öncesini süreklilik arz eden bir bütün olarak ele alan bakış açısı hem Tanzimat’ı öncesi için bir erek, “tarihsel akışta varılacak son nokta” olarak belirler, hem de Tanzimat edebiyatı olarak yeniden dizgeleştirdiği yeni Türk edebiyatının hikâyesini—yazar Osmanlı diyor—on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında başlatır (Aktan Küçük 2023, 13-14). Aktan Küçük, mekanistik olarak nitelendirebileceğimiz, kesintileri ve karşıtlıkları temel alan bu bakış açısının karşına, “organisist” olarak nitelendirebileceğimiz devamı ve geçişkenlikleri temel alan Ali Budak ve Kayahan Özgül’ün çalışmalarını koyar.⁶ Bu bakış açısına göreyse ne Tanzimat gibi kökten bir yenilik bir anda gerçekleşmiş ne de yeni Türk şiiri Tanzimat’ın ilan edildiği gün doğuvermiştir. Her iki araştırmacı da on sekizinci yüzyıldaki “Osmanlı” edebiyat üretimine ve edebiyatçıların “yeni”den ne anladığı tartışmalarına yoğunlaşarak, “yeninin eski kökenleri”ni öne çıkaran evrimsel bir geçişkenlik manzarası ortaya koyarlar (Budak 2008; Özgül 2016).

Aktan Küçük ise Kemal Kahramanoğlu’nun 2006 tarihli çalışması *Divan Şiiri: Değişen Dünyada Kaybolmuş Paradigma* başlıklı çalışmasındaki Kuhn’cu yöntemi, özellikle de “paradigma” ve “epistemik cemaat” kavramlarını referans alır.⁷ Buna göre “farklı bakış açıları, yöntem ve tekniklerle kendini paradigmanın sabitlediği epistemik alanın dışında var etmeye başlayan Tanzimat sonrası Osmanlı şiiri,” Osmanlı-Divan şiirinin dünyayı açıklamak için kullandığı sabitliklerin bilgi kaynaklarının, dolayısıyla “paradigmasının olağan döneminin” sonuna geldiğini haber vermektedir. Bu bağlamda Kahramanoğlu aklı merkeze alan, şiirden düşünceye geçen, düzyazısallaşan, gerçekçiliği hedefleyen Tanzimat dönemi paradigmasının

⁶ Hayden White, ufuk açıcı kitabı *Metatarih*’te, Stephen C. Pepper’ın *World Hypotheses* başlıklı çalışmasından devşirdiği dört kanıtlama kipini (formist, organisist, mekanistik ve bağlamsalci) tarihyazımsal metinlerin argüman geliştirme biçimlerini tasnif etmek için kullanır. Buna göre tarihsel alandaki tikel nesnelerin benzersizliğini ya da olgu tiplerinin çeşitliliğini ortaya koyduğunda tarihçi formist bir açıklama sunmuş olur. Organisist tarihçi, tarih alanında ayırt edilen tikelleri sentetik süreçlerin bileşkeleri olarak tasvir etmeye eğilimliyken, mekanistik tarihçi tarihsel alandaki öğeleri parça-bütün (*synecdoche*) ilişkisinden ziyade, organisist tarihçiden farklı olarak parça-parça (*metonimi*) ilişkisi bağlamında ve nedensellik kipliğinde değerlendirir. Bütünleştirmeci organisist ve mekanistik açıklamaların aksine, formist açıklama ziyadesiyle dağınımcı olma eğilimindedir. (Pelvanoğlu 2018, 63-68).

⁷ Kuhn’un paradigma kavramı, Pepper’in açıklama kipleri bağlamında düşünüldüğünde formist bir karakter gösterir. Epistemik cemaat paradigmayı, olağan dönemi dahilinde sergilenen tutum ve açıklamaların kararlılık üreten halitası olarak belirler ve paradigma bütün bu tutum ve açıklamaların tek tek bir aradılığı ile kendi içinden tanımlanır. Paradigma değişiminin öncesi ve sonrası ile nasıl ilişkilendirildiği de bu bağlamda önemlidir. Nitekim Aktan Küçük de “olağan dönemin sona ermesi, şiirin hemen bir başka paradigma içinde devinmeye başladığı anlamına gelmemektedir” diyerek Kahramanoğlu’nun Tanzimat edebiyatı için önerdiği formist argümantasyona itiraz eder (Aktan Küçük 2023, 17). Formist kanıtlama kipi bağlamında ayrıntılı bilgi için bkz. Pelvanoğlu 2018, 64-65.

Osmanlı-Divan şiirinin yerini aldığını iddia eder (Kahramanoğlu 2006). Aktan Küçük’e göre, evet, paradigma değişimi gerçekleşmiştir; ama Tanpınar’ın on dokuzuncu yüzyıl Türkiye’si için sıkça başvurduğu “gömlek değişimi” metaforunun ima ettiği gibi “bir paradigmadan diğer bir paradigmaya” usulca geçilmemiş, bir dizi belirsizlik ve iç içelik açığa çıkmıştır. Yazara göre “bu açıdan burada beliren bir kargaşa dönemidir. Öznenin ya da şiir söz konusu olduğunda Osmanlı şairinin kendini temel alarak belli bir bakış tarzı, bilgiyi üretme ve yargılama ölçütü sağlayan ‘bir’ paradigmaya ulaşma ve bu paradigmanın hakimiyetini sağlama çabasıdır” (17)

Aktan Küçük’ün on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşanan zihinsel dönüşümü kargaşa olarak tanımlaması, hem tarihsel paydaşların kendi “bir paradigma”larını tesis etmek için yaşadıkları çatışmaların girift iç içeliğini öne çıkarır hem de tarafların, arayışların herhangi birini diğerinin önüne koymaz. Paradigma değişimi eskiyi de artık yeni paradigmayı belirlemeye çalışan tutumlardan birine indirgediği gibi, Batılı olan da “‘başka’ bir şiirin imkânını gösterirken, çeviriler bu imkânı Osmanlıca bağlamında somutlaştırır” (17). Eski taraftarlığı taklit ettiği şiirden yeninin çekimiyle farklılaşırken, yeni taraftarları öykündükleri Batı şiirini ancak “Osmanlıcılaştırarak” paradigma arayışlarının bir parçası kılabilirler. Aktan Küçük’e göre her tarafın yaşadığı bu içsel çok kutupluluğun en doğal sonucu “eski-yeni ayrımının varsayılan kesinlikle yapılmasına izin vermeyecek derecede kargaşa içinde olan bir şiir ortaya çıkmasıdır” (17).

Ortaya çıkan kargaşa ve çoğulluğu ve yeni “bir paradigma”nın tesis edilememiş olmasını yazar, öznenin/şairin o “bir” paradigma için “kendini temel aldığı” ya da “temeli kendi kendine vermeye” çalıştığı—bence modernist diyebileceğimiz—bir deneyime bağlar: “temelsizlik.” Aktan Küçük yaptığı bu zihinsel manevra ile Türk modernleşmesiyle ilgili toplumsal dönüşüm sürecini öznel bir deneyime, öznenin “kendini tarih içinde açması” yoluyla gerçekleşen dönüşümü ise Tevfik Fikret şiirine bağlar.⁸ Yazarın bu manevrası ile “temelsizlik,” öznenin paradigma yoksunluğu nedeniyle içinden çıkamadığı bir buhran, Türk modernleşmesi içinde istisnai/arızı bir durumun, bir başarısızlığın sebebi olmaktan çıkar, öznenin dünya-tarihsel düzlemde yaşadığı modernist tecrübenin açıklaması hâline gelir: “Temelsizlik deneyimini doğrudan modernlikle bağlantılı olarak Tanrı’nın şiiri belirleyen bir temel olmaktan çıkması çerçevesinde” (20-21) yorumlayan özne, “Tanrı’nın çekilişiyle açılan boşluğu” doldurmaya talip—daha doğrusu mecbur—olur. “[Ö]znenin elinde kendisi dışında temel alabileceği bir şeyin kalmadığı bu yeni şiir deneyimi, modernlik deneyiminin de netleştiği yer olur. Öznenin kendini yine kendi düşüncesi

⁸ Hegelci tarih ve özne ilişkisi yazarın kendi okuması için referans aldığı ya da Tevfik Fikret şiirinde ve onun edebi eylemliliğinde gördüğü bir durum değil. Ancak kitabın, gerek Tevfik Fikret’in şiiri bağlamında özneye yaptığı vurgu ve öznenin yaşadığı özdeşünümsel tekâmül için getirdiği açıklamaların, gerekse de Tevfik Fikret’in şiirini II. Abdülhamid dönemi baskıcılığının ürettiği deterministik açıklamalardan kaçırmasının, Tevfik Fikret’i, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu mümkün kılan, dinsel dogmadan özgürleşmiş tarihsel bilincin (mutlak tin) öncüsü olarak okumamıza imkân verdiği görüşündeyim. Alexandre Kojève, *Tinin Fenomelojisi*’nde anlatılan öznenin bu “bilme” durumunu şöyle açıklar: “İnsan değişip oluşmuş olduğu şey ölçüsünde ne ise o şeydir ancak; İnsanın hakiki Varlığı (*Sein*), Değişme-ve-Oluşmalardır (*Werden*) ve Zamandır, Tarihtir ve İnsan ancak, verilmişe yönelen olumsuzlayıcı Eylemle ve Eylemde değişip-oluşur ve Tarihtir” (Kojève 2012, 42).

aracılığıyla, kendi özneliği üzerinden kavradığı bu deneyim, Tanrı merkezli paradigmanın dünyeviliğin değer kazanması sürecinde geri çekilmesinin izleyenidir” (125).

Yukarıda da belirttiğim gibi kitabın tüm bu argümanları bulgulamak ve kuramsal okuması için gerekli tutarlılığı devşirmek için kullandığı temel yöntemse yakın okuma. Tanrı’nın temel koyucu olmadığı bu dünyada özne, önce dünyevileşerek öte dünya tesellisinden vazgeçer ve “Ve bî-delîl / Artık yolunda gitmeye kâdir”dir. Ancak “gökten yere” indirerek vazgeçtiği bu tesellinin karşısında çıplak ve mutlak bir sonluluk kaygısı (“elem” ve “melal”) ile baş başa kalır. Bilimin yeni paradigmasıyla bu mutla sonluluk kaygısı, öznenin kendi varlığını tüm insanlığın yaratıcı potansiyelinde ve terakkisinde bularak aştığı ve “sonluluğu telafi ettiği” bir sağaltılma uğrar. Aktan Küçük, bütün bu sürecin Tevfik Fikret şiirinde okunabilmesini sağlayan “arayüz” olarak “ölüm” izleğini takip eder. Özne, dünyanın sonluluğunu ve bu sonluluğu kendi varlığı ile teselli eden Tanrı’nın yokluğunu, yani “temelsizlik” deneyimini ölümün mutlak hakikati karşında dolaysızca duyumsar. Yine Aktan Küçük’ün okumasıyla bu temelsizlik hâlini Tevfik Fikret, ölümü bilimselleştirip, sonluluğu telafi ederek ve mutlak olan hayatın karşısında onu yenilgiye uğratarak “sona erdirir” (326).

Aktan Küçük, öznenin Tevfik Fikret şiirindeki bu tekamülünü kasıtlı ve tutarlı bir şekilde bir “aşma” ya da “aşkınlık” durumundan uzak tutmaya çalışır. Yazar, “Fikret şiirinin bir başarı hikâyesi olduğu ya da Fikret’in bir kahraman olduğu önermesi de modernliğin beraberinde getirdiği anti-kahramanlıkla yerinden edilmeye çalışılmıştır” (339) der. Nietzsche’nin 1882 tarihli *Şen Bilim*’inde geçen “Tanrı öldü” önermesinin ve bu önermenin Hristiyanlığın ve ona bağlı olarak gelişen Batı metafiziğinin çöküşünü ilan edişinin analogik kullanımı, Fikret’in şiirinin kendi tarihselliği bağlamında istisnai bir öncülüğe değil, çağdaşlarıyla beraber paylaştığı evrensel bir zihin zaman durumuna tekabül ettiğine işaret eder. Ancak Aktan Küçük’ün okumasında kendiliğinden apaçıklaşan zihinsel tekâmül, Fikret’in Türkiye’nin laik bir cumhuriyet olarak kuruluşunu mümkün kılan bilinçteki, ya da “Osmanlı-Türk cumhurunun”⁹ yirminci yüzyıl başındaki cumhuriyetçi oydışmasını sağlayan “bilme” (Wissen) ve “verilmişe yönelik olumsuzlayıcı eylem”deki varlığını “tarih” olarak koyutlamamıza engel değildir. Bu koyutlama, Mustafa Kemal Atatürk’ün, Tevfik Fikret’i takdir eden ya da ondan etkilendiğini beyan eden sözlerinin çok ötesinde, “öznenin dünyası[nın onun] kendi ‘koyutlaması’ [olmasının]

⁹ Burada Alp Eren Topal’ın 2023 tarihli kısa ama ufuk açıcı tartışması *Cumhurdan Cumhuriyete: Osmanlı Düşüncesinde Saltanat ve Muhalifleri* küçük de olsa bir atıf yapmak isterim. Cumhuriyetin tarihini on sekizinci yüzyıl başına, “sultanın istiklâline” karşı “cumhurun hürriyetine” kadar giden kavram tarihsel bir tartışmaya açan Topal, geldiğimiz noktada “devletin istiklali” olarak cumhuriyetin, “hürriyet muştusu” olarak cumhuriyete baskın geldiği sonucuna varır ve “cumhurun kim olduğu sorusu ile yüzleşmekten kaçındık” der. “Tarih-i Kadim”in, “Halûk’un Amentüsü”nün şairi, cumhuru sorunsallaştırmadan, öznenin insanlığa dair tarihsel duyusuna yükselirse de, “Han-ı Yağma”nın, “Doksan Beşe Doğru”nun şairi “devr-i hürriyet”in hayal kırıklığını en derinden duyumsar. Her iki duyuşunda Cumhuriyet paradigması için mutlak olduğunu düşünüyorum (Topal 2023, 98-99).

neticesidir.”¹⁰ Bugün dahi—hatta özellikle bu günlerde—Türkiye Cumhuriyeti’nin “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür” vatandaşları olarak biricik öznelliklerimizi, Fikret’in şiirlerinde koyutlayabilir ve modernlik deneyimimizi “Fikret’in neşesinde ve yasında” yeniden tarihselleştirebiliriz.

Toparlayacak olursak, *Tanrısal Sessizlikte Yankılanan İnsan Sesi*, Tevfik Fikret hakkındaki ikincil literatürün yeni Türk edebiyatı dizgesi içinde tekrar eden örneklerinden yukarıda aktarmaya çalıştığım sebeplerden ötürü hayli ayrışıyor. Yeni Türk edebiyatı tarihçisinden beklenen “Tevfik Fikret şiiri okuma becerisini” fazlasıyla ortaya koyan Aktan Küçük, Kaplan’ın *Tevfik Fikret* çalışmasındaki metin merkezli “üslup” okumalarının ötesine geçerek, Fikret’in şiirine dair bir dizi yakın okumayı “ölüm” izleğini takip ederek gerçekleştiriyor. Büyük şairin külliyatını baştan sonra katederek yapılan bu okuma hem seçili şiirlerin tek tek incelendiği, hem de bu şiirlerin bütüncül bir tarihselliğin açıklanması için kullandığı bütüncül bir yöntemle kotarılıyor. Çalışmanın bir dizini olmaması ise, bu değerli kaynaktan, bunun gibi yazılar yazılırken daha iyi bir verimle yararlanılmasının önüne geçiyor. Gelecek baskılarda telafi edilmesi dileğiyle.

Conflict of Interest Statement / Çıkar Çatışması Beyanı

Bu yazıda kitabı değerlendirilen Deniz Aktan Küçük, 2025 yılı öncesinde yazarın bölüm başkanı olduğu Yeditepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü’nde ders saati ücretli olarak çalışmıştır.

Statement on the Use of AI and AI-Assisted Tools / Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Bu çalışmada, *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*’nin Yapay Zekâ Kullanım Politikası’nda belirtilen kabul edilebilir sınırlar çerçevesinde yapay zekâ destekli araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmış; tüm içerik yazar tarafından gözden geçirilerek nihai şekli onaylanmıştır.

Kaynakça

- Kahramanoğlu, Kemal. 2006. *Divan Şiiri: Değişen Dünyada Kaybolmuş Paradigma*. Çizgi Kitabevi.
- Kaplan, Mehmet. 2006. *Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser*. Dergâh Yayınları.
- Kojeve, Alexandre. 2012. *Hegel Felsefesine Giriş*. Çeviren Selahattin Hilav. Yapı Kredi Yayınları.
- Küçük, Deniz Aktan. 2023. *Tanrısal Sessizlikte Yankılanan İnsan Sesi: Tevfik Fikret ve Modern Osmanlı Şiiri*. Tabiat Kitap.
- Pelvanoğlu, Emrah. 2006. “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiir Eleştirisinde Avrupa Merkezlilik.” Yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

¹⁰ “Özne, düşünümsel bir şekilde, bu başarısızlığı [Kendinde’yi kavrama başarısızlığını] pozitif bir sonuç olarak kabul ettiğinde, sorunu tersyüz edip kendi çözümüne çevirdiğinde, Bilinç tavrından Öz-Bilinç tavrına geçmiş olur: Öznenin dünyası kendi ‘koyutlaması’nın neticesidir (Zizek 2015, 387).

- . 2018. *Tanzimat ve Metatarih: Namık Kemal'in Tarih Anlatılarının Poetikası*. VakıfBank Kültür Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. 2001. *Yahya Kemal*. Dergâh Yayınları.
- Topal, Alp Eren. 2023. *Cumhurdan Cumhuriyete: Osmanlı Düşüncesinde Saltanat ve Muhالیfleri*. Telemak Kitap.
- Zizek, Slavoj. 2015. *Hiçten Az: Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*. Çeviren Erkal Ünal. Encore Yayınları.